

הרב אהוד אחיטוב

ביעור פירות שביעית בשבת ויום טוב

הצגת הבעיה

אדם שכח לבער יין של שביעית בערב פסח תשפ"ג. כאשר הוא נזכר בכך ביום טוב ראשון של פסח, הוא מיהר לקיים את מצוות הביעור בו ביום, הוציא את היין מחוץ לחצרו, זימן שלושה חברים והפקיר בפניהם את היין. לאחר החג שאל האם נהג כדין, או שהיה עליו להמתין עד חול המועד פסח? חשוב לציין ששאלה זו תיתכן גם עתה בפירות שמועד ביעורם יחול בתחילת חורף שנת תשפ"ד הבעל"ט? יש לדון במקרה הנידון משני היבטים: ראשית, האם מותר להפקיר בשבת ויום טוב? בנוסף לכך, האם מותר לזכות בחפצי הפקר בשבת וביום טוב גם אם הופקרו ביום אחר?

א. האם מותר להפקיר בשבת וביום טוב

מקח וממכר אסור בשבת ויו"ט מדברי קבלה, וכהמשך לכך הוסיפו חכמים ואסרו אף להקדיש חפצים בשבת, כלשון המשנה (ביצה פ"ה מ"ב):¹ 'ואלו הן משום מצוה: לא מקדישין וכו' כל אלו ביום טוב אמרו, קל וחומר בשבת'. על פי זה כתבו הרמב"ן² והריטב"א³ שגם אסור להפקיר בשבת, וכמותם פסק ה'פרי חדש'.⁴ לעומת זאת לדעת המאירי,⁵ מותר להפקיר בשבת.⁶ והביא ראיה מכך שמוותר לפנות ולהוציא מהבית פירות דמאי לצורך בית המדרש או אורחים, ואין איסור מוקצה בטלטול הדמאי.⁷ והטעם הוא מכיוון שעפ"י ההלכה מותר להאכיל עניים דמאי,⁸ ואם כן האדם יכול להפקיר נכסיו, והם יהיו מותרים לו באכילה משום שעתה הוא עני.⁹ מכאן שמוותר לאדם לבצע פעולת הפקר

1. ביצה לו ע"ב; רמב"ם, הל' שבת פכ"ג הי"ד; שו"ע, או"ח סי' שלט סעי' ד, סי' תקכד סעי' א.
2. רמב"ן, פסחים ד ע"ב ד"ה לפיכך; ולדעתו משום כך מבואר בגמ' פסחים ז ע"א, שמוותר לבטל חמץ בשבת משום שביטול אינו הפקר, אלא מבטל אותו כעפר הארץ.
3. נדפס בחידושי הריטב"א (הוצאת מוסד הרב קוק), שבת קכ ע"א ד"ה ואומר לאחרים.
4. פרי חדש, או"ח סי' תלד סעי' ב ד"ה כל חמירא.
5. מאירי, מגן אבות סי' יח ד"ה ומה שהקשה הרב ברביעית, שבת קכז ע"א ד"ה ממה שאמרו.
6. לדעתו ביטול חמץ הוא 'כעין הפקר', ולמרות זאת, כשאדם נזכר בשבת שלא ביטל חמץ מותר לעשות כן אף בשבת או ביו"ט, כמפורש בגמ' פסחים ז ע"א; וכך היא דעת ר"י בתוס', פסחים ד ע"ב ד"ה מדאורייתא; וכל הסוברים שביטול הוא מטעם הפקר.
7. עפ"י משנה שבת פ"ח מ"א.
8. רמב"ם, הל' מעשר פ"י הי"א.
9. עפ"י הגמרא שבת קכז ע"ב; וכך נפסק להלכה ברמב"ם, הל' שבת פכ"ה הכ"ב.

בשבת ויו"ט.¹⁰ אמנם אסור להקדיש בשבת משום שההקדשה דומה לפעולת מקח וממכר כי בשניהם ישנה העברת בעלות, לעומת זאת המפקיר אינו מעביר בעלות אלא רק מבטל רשותו, וזה מותר בשבת.¹¹ משום כך אדם ששכח להשתתף בעירוב חצרות בשבת, יכול לבטל את רשותו אפילו בשבת ללא מעשה קניין, והדבר יאפשר לשאר בני החצר להוציא ולהכניס מהבית לחצר וכן לטלטל בתוכה.¹² ועוד, הבדל יש בין הקדש להפקר, שהפקר אינו חשוב מעשה כהקדש, ולכן אינו דומה למקח ומותר בשבת.¹³ ומכיוון שהדבר שנוי במחלוקת צריך להימנע מלהפקיר חפצים בשבתות או בימים טובים ללא סיבה מוצדקת.¹⁴ אולם בשאלה הנידונה כאן, קיימות מספר נסיבות להקל לבער פירות שביעית ביום טוב. ראשית, לאור מה שכתב 'שער המלך',¹⁵ גם לדעת האוסרים הפקר בשבת, זה דווקא אם רוצים שאחרים יזכו בהפקר כיוון שהדבר דומה למתנה האסורה בשבת, אבל במקרה שלנו הוא מפקיר את היין בכוונה בפני אוהביו על מנת לזכות בו מחדש.¹⁶ כמו כן יש להתיר להפקיר בשבת מפני שאסור לאדם להשהות ברשותו פירות שביעית בזמן הביעור.¹⁷ כפי שמותר לאדם להפקיר חפציו בשבת כדי להינצל מאיסור שביתת בהמתו כשהגוי משאירה אצלו בשבת.¹⁸ ועוד, לחלק מן האוסרים להפקיר בשבת, מותר להפקיר בשבת לצורך מצווה.¹⁹ שאלה נוספת שקיימת כאן היא, האם מותר לזכות בחפצי הפקר בשבת, או שהדבר דומה למקח. יש מתירים לזכות רק בחפצים שאדם התיימש מהם וכדו' אך אוסרים לזכות מהפקר שאדם הפקיר משום שהדבר דומה למקח.²⁰ אולם

10. וכן נקטו רבי דוד לוריא בשו"ת הרד"ל, ס' ה; ושו"ת עבודת הגרשוני סוף ס' כד ד"ה ולעניין מה.
11. כלשון המאירי מגן אבות, ענין יח ד"ה ומה שהקשה הרב ברביעית: 'שאלו כעין מכר הם שהוקצה אותם לאחרים, וכעין מה שאמרו גמ' בבא קמא ע"ו ע"א: מה לי מכר להדיט מה לי מכר לשמים', אבל הפקר אין בו הקנאה לשום אדם והרי זה כבטול רשות שנעשה אף בשבת'. וכן דייק בשו"ת רבי עקיבא איגר, ס' קעד מדברי המגן אברהם, ס' יג ס"ק ח, שאף שלא נותנים מתנה בשבת, מותר להפקיר בשבת. כי הפקר אינו דומה למקח וממכר של העברת חפץ מבעלות אחת לבעלות אחרת.
12. עירובין כו ע"ב; רמב"ם, הל' עירובין פ"ב ה"א; שו"ע, או"ח ס' שפ סעי' א; משנה ברורה, שם ס"ק ג.
13. מחנה אפרים, שלוחין ס' ז ד"ה כתב מהר"ט; עפ"י זה הוא מבאר שגם אם אין שליחות לבצע הפקר, ניתן למנות שליח להקדיש, כלשון הגמרא תמורה ד ע"ב: 'בדיבורו עבוד מעשה'; וכפי שביאר רש"י שם: 'דמעיקרא חולין והשתא קודש'.
14. שמירת שבת כהלכתה (המהדורה החדשה), פכ"ט סעי' לב, בשם כמה אחרונים. ועיין בהרחבה ילקוט יוסף, ס' שלט סעי' יג ואות יב.
15. שער המלך, הל' לולב פ"ח ה"ב; ליישב בין דברי הריטב"א שבת קכ ע"ב ד"ה ואומר לאחרים; שאוסר להפקיר, לבין דברי הריטב"א במס' שבת קכז ע"ב ד"ה ואומר לאחרים.
16. וכן כתב הרה"ג מנחם זעמבא הי"ד בשו"ת זרע אברהם ס' כג ס"ק יד ד"ה ובגוף דברי, שאמנם קיימים שני סוגי הפקר, שיש הפקר שכוונתו שאחרים יזכו בו והוא אסור בשבת, ויש הפקר שכוונתו לסלק רשותו, והוא מותר בשבת. ועיין בהרחבה בשו"ת יביע אומר ח"ד, או"ח ס' ד, אות כד, שהביא הסבר זה גם בשם החתן סופר, שער המקנה והקנין דף סד ע"ד, ובשם שו"ת בנין שלמה, ס' יז כב ע"א.
17. עיין שבת הארץ, פ"ז ה"ג אות ב-ג; קטיף שביעית, פכ"ב עמ' 160.
18. כן כתב בברכי יוסף, או"ח ס' רמו ס"ק ד בדעת השו"ע, או"ח ס' רמו סעי' ד, שאם הנוכרי לא מחזיר את בהמת ישראל בערב שבת, ולא הספיק להפקיר אותה לפני השבת, שיכול להפקיר בשבת להינצל מאיסור, שו"ת תשובה מאהבה, ס' רלח, וכן הכריע כף החיים, או"ח ס' רמו ס"ק מז.
19. ריטב"א, עירובין עא ע"א ד"ה ואסתלוקי רשותא בשבת, שהדבר מותר משום שעירוב הוא צורך מצווה. ועיין פתחי חושן, ח"ח פכ"ג, סעי' א ובהערה א בשם שו"ת וישב משה, ח"ב ס' מ.
20. כך מפורש בחידושי הריטב"א שבת קכ ע"א ד"ה ואומר לאחרים, וכן כתב שו"ת שבט סופר, חו"מ ס' ט.

למעשה פוסקים שמותר לזכות מההפקר בשבת ויו"ט בכל מצב ובלבד שלא יהיה ניכר שהוא עושה מעשה קניין.²¹

סיכום

למעשה, אדם שלא הפקיר את פירותיו בזמן הביעור ונזכר בכך בשבת או ביום טוב, רשאי להפקירם בפני שלושה מאוהביו, ולהכניסם לביתו באופן הרגיל.

21. שו"ת עבודת הגרשוני, סוף סי' כד ד"ה ולעניין מה, עפ"י דברי הגמרא שבת קכ ע"א, שהאנשים שמצילים מהדליקה זכו מן ההפקר ואינם צריכים לעשות איתו חשבון, ואינו מחלק בין סוגי ההפקר. וכן כתבו שו"ת רעק"א, סי' קעד; שו"ת הרד"ל, סוף סי' ה ד"ה ואחרי אשר; וכן מדייק ערוך השלחן, או"ח סי' שלט סעי' כב מדברי הרא"ש בבא מציעא פ"א סי' כב, שאסרו להגביה בשבת רק מציאה שהיא מוקצה, וכן פסקו כף החיים, סי' שעא ס"ק לא; שמירת שבת כהלכתה (המהדורה החדשה) פכ"ט סעי' לב; וכן פסק דודי זקני הרה"ג שלום מזרחי זצ"ל בשו"ת דברי שלום, ח"ג סי' יז.